

Др Татјана
КАНДИЋ

Судија Апелационог суда
у Крајевцу

УДК: 342.33(497.11)"18"
94:342.4(497.11)"1835/1838"

ВЛАСТ И СУДСКА ВЛАСТ У ПЕРИОДУ СРЕТЕЊСКОГ И ТУРСКОГ УСТАВА

АПСТРАКТ: У раду је дајта ујоредна анализа њрвих усњава у усњавној истњорији Србије, њрвих усњава на Балкану: Срењењског од 1835. и Турског од 1838. године. Објашњене су одредбе усњава које ређулишу њоделу власњи, законодавну и извршну власњ коју деле Кнез и Савети. Анализирана је судска власњ која се одваја од ујраве и њосњаје унутњрашње ојледало срњске нововековне истњорије. Пројисана власњ у сњварностњи у сенци је власњи владара, њоседно извршне власњи, њишо је одраз неразвијених друшњвено-њолињичких њрилика, бурних њромена и њрелома у развоју државе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: усњава, консњињиуционализам, њодела власњи, судска власњ, власњ у реалном живојуу

Увод

Државно-правни положај Србије у XIX веку одређивао је уставни развој земље. Устави Србије су резултат различитих унутрашњих и спољашњих политичких прилика и идеолошких околности. Поред два уставна закона донета у току Првог устанка (1808. и 1811.), два Хатишерифа којима су регулисани односи са Турском, као и права и повластице народу (1830. и 1833.), српска држава у XIX веку донела је четири устава: Сретењски (1835), Турски (1838), Намеснички (1869) и Радикалски (1888) који је два пута враћан на снагу са мањим изменама (1901. и 1903.).¹ Србија од првог Устава, од 1835. године улази у уставно

стање које, са мањим прекидима. Уставна историја Србије је богата, разноврсна, неправилна, скоковита, са успонима и падовима, траје вековима.

1. Сретењски устав од 1835. године

Почетком XIX века у Србији, као делу вазалног, великог Турског царства потребно је било да се прописима правно регулише аутономија на ослобођеним територијама и да се заврши револуција.² Своје унутрашње односе нововековна српска држава регулисала је уставним актима, хатишерифима и уставима.

Процес читлучења погоршао је и иначе тежак положај сељачког становништва, јавиле су се нове друштвене групе, али и нови друштвени слој богатих трговаца и

¹ *Политичка енциклопедија, I њом*, уредник Јован Ђорђевић (Београд: Савремена администрација, 1975), 1116. Класична дефиниција државе обухвата три елемента: земљу, становништво и власт. Према Хансу Келзену, у науци није одређен минимум сваког од ових елемената ради стицања статуса државе. *Ојшњта њеорија њрава и државе* (Београд 1951), 216.

² Радош Љушић, *Истњорија срњске државностњи, Србија и Црна Гора* (Нови Сад: Српска академија наука и уметности, 2001), 152.

сеоских газда који су имали одлучујућу одлуку у покретању устанка. Народно незадовољство дахијском влашћу, уз међународне околности: Београдски пашалук је у два наврата био у XIX веку под окупацијом Аустрије, која је својом управом и привредним мерама утицала на развој робно-новчаних односа, уз слабљење Турске, антагонизам Аустрије и Руског царства био је повод устаничког врења.³ Први устанак избио је у кратком периоду после Француске револуције чији су се утицаји проширили на целу Европу. За време Првог устанка, Србија је донела Уставне акте 1805, 1808. и 1811. године којима се ограничава власт владара –Вожда, оскудне су садржине, али имају огромну важност у развоју државности Србије. Коначним поразом Првог устанка 1813. године политички систем, на ослобођеној територији, са уређеном независном националном самоуправом престаје да постоји, као и први уставни акти. Хатишерифом од 1830. године, Порта је званично признала постојећу српску власт, а Хатишериф од 1833. године детаљно регулише односе Срба и Турака и српске управе, заокружио је територију тадашње Србије присаједињењем шест нахија.

Народ је био незадовољан кулуком, угњетавањем и забранама, док су старешине и саветници желели да заштите свој статус, привилегије стечене за време Првог и Другог истанка.⁴ Милош Обрено-

вић је обећао устав и сазвао Скупштину, проценивши да треба да избегне сукоб са старешинама и народом. Први српски устав (донет 2.2.1835.) је октроисани устав.⁵

Сретењски устав је први устав у историји Србије и један од првих устава на Балкану. Доношењем Сретењског устава идеја конституционализма у Србији добија корене, када велики број европских држава не поседује устав ни формално ни материјално.⁶ Устав је био израђен под утицајем француског Устава од 1791. и Уставне повеље од 1814. године.⁷ Овај уставни акт настао је у аутономној Кнежевини Србији, која није била потпуно независна и самостална држава, већ део Отоманске империје. Мала аутономна Србија доноси један од најмодернијих, демократских устава тог времена. Устав прокламује поделу власти, али у стварности Кнез суделује у свим властима и то са надмоћним положајем.⁸ Подела власти је извршена на законодавну, извршну и судску, али није доследно спроведена. Два централна органа (Кнез и Савет) деле законодавну и извршну власт, а једно одељење Државног савета је суд највишег, трећег степена.

Кнез је јачи субјект од Државног совјета у законодавној власти, јер при потврђивању закона може ускратити своју сагласност, има право вета на закон, а дужан је да да сагласност и трећи пут потврди закон уколико га Совјет снабде „са

³ Видети: Дејан Медаковић, „Идејне припреме Српског устанка“, *Изабрane српске теме, књига 4* (Београд: 2006), 5-21; Љубомирка Крклуш, *Правна историја српског народа* (Нови Сад: Правни факултет, 2008), 174-176.

⁴ Док је радио на стварању државне власти, већина народа је у свим бунама била на страни Милоша Обреновића. Милетина буна је довела до стварања устава у Србији. Милош је изгубио и подршку народа и власт, а у очима целог света постао је сметња за стварање правног поретка. Слободан Јовановић, *Из историје и књижевности I* (Београд: Бигз, Југославија публик и Српска књижевна задруга, 1991), 66.

⁵ Александар Фира, „Устав Србије од 1835. године“, *Зборник радова - Олјаци Сретења, Србија у ипојрази за новим уставом* (Крагујевац: Град Крагујевац, 2006), 80-82.

⁶ Видети: Александар Фира, *Уставно право Републике Србије* (Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије, 2007), 90.

⁷ Називали су Сретењски устав: републикански, револуционаран, француско-швајцарска конституција, француски расад у турској шуми, заразан и др. Драгослав Јанковић, *Историја државе и права Србије у XIX веку* (Београд: 1958), 57.

⁸ Видети: Александар Фира, *н. г.*, 83.

новим и исцрпним доказима“. Кнез има дискреционо право да оцењује убедљивост доказа, те одлажуће (суспензивно вето) може прерасти у коначно (апсолутно).⁹ У Уставу је прописано да „Књаз Србски“ глава је државе, ствара право, али није једини носилац законодавне функције. „Он има право давати законе и уредбе и извршавати их посредством надлежни Попечитеља разни струка и именовати све власти и све чиновнике Србске“.¹⁰ Кнез је неприкосновена личност, даје помиловања и одличја и врши наименовања чиновника, попечитеља, бира и поставља председатеља Државног Совјета¹¹, заједно са Државним Совјетом поставља и контролише „главну рачунцију“¹², извршава законе и врховни је заповедник над војним снагама.

Совјет преузима раније прерогативе кнеза, те постаје колективна извршна власт. Овај устав производи Совјет у највишу власт, одмах до Књаза¹³, те има значајну законодавну и извршну, а донекле и судску власт у последњој инстанци.¹⁴ Државни Совјет је овлашћен и дужан да чува неповредивост Устава. Он предлаже Књазу законе и уредбе и има право да даје мишљење о предлозима које сам Књаз подноси. Државни Совјет је орган Књаза, али је и ограничење његове власти. Совјет представља неформалну владу са шест ресорних министара: просвете, финансија, правде, иностраних дела, унутрашњих дела и војске.

⁹ Видети: Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције* (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, 2008), 94.

¹⁰ Члан 16 Устава.

¹¹ Члан 59 Устава.

¹² Главни рачунција прегледа све финансије и делује као врста државне контроле. Ово је прогресивно уставно решење које представља зачетак Главне контроле, важне установе у модерним државама.

¹³ Члан 45 Устава.

¹⁴ Глава VI, О Државном Совјету, члан 46.

Устав садржи одредбе које говоре о положају чиновника и гарантује им сталност, па су они на тај начин заштићени од самовоље кнеза. Најважније одредбе Устава о одговорности чиновника су: чиновници се могу унапређивати, али се не могу враћати на нижа звања ни избацивати без судски доказане кривице.¹⁵ Образовало се уверење да је чиновничка служба господско, отмено занимање. Чиновник уместо кнежевог, личног слуге постаје државни орган.

Судска власт, коју регулише глава седам, чланови 77-81 Устава, садржи основне елементе судске власти. Према одредбама Сретењског устава, судска власт врши се самостално и независно, поверава се државним органима. Члан 80 Устав прописује да „судија не зависи у изрицању своје пресуде ни од кога у Србији, до од законика серпског; никаква, ни већа ни мања власт у Србији нема права, одвратити га од тога, или заповедати му, да другачије суди, него што му закони претписују“. По једном законуку за грађанске парнице и за кривице и „злочеста што скорије јавно издати и судовима претписати“.¹⁶ У првом степену судску функцију врше окружни судови, Велики суд у другом (као апелација), а у трећем сам Совјет.¹⁷

Трећи носилац власти била је Скупштина. Од владара се одузимају прерогативи да би се повећале привилегије Народне скупштине.¹⁸ Према одредбама Сретењског устава Скупштина се састојала од 100 „најодабранијих, најразумнијих, народно повјереније највећма

¹⁵ Члан 132 Устава.

¹⁶ Члан 79 Устава.

¹⁷ Члан 78 Устава.

¹⁸ Видети: Јаша Продановић, *Политичке и правне расправе* (Београд: Просвета, 1990), 73.

заслужујући депутата¹⁹. Скупштина има и уставотворну власт, јер се ништа у Уставу не може укинути, изменити без њене сагласности, а члан 8 Устава забрањује ретроактивно дејство закона.

Народној скупштини дато је право да да „одобреније за доношење „закона о располагању данка на народ“. Ово је класично буџетско право. Само Народној скупштини припада право да расподељује данак који се одређује само за једну годину. Кад закључе да је нужна промена Устава, Кнез и Државни савет сазивају Народну скупштину и заједно одлучују. У Скупштини мора бити присутно најмање три четвртине народних посланика, а одлука се доноси већином од најмање две трећине присутних посланика.

Чланови 44-48 Сретењског устава односе се на уставност и законитост. Не предвиђа се посебан орган за заштиту уставности и законитости, већ се та заштита поверава органу који постоји за вршење законодавне и извршне власти, тј. Државном савету. Ове одредбе су прожете правном свешћу о врховништву Устава, као и да се то врховништво Устава мора одредбама и правно санкционисати.²⁰

Једно поглавље посвећено је грађанским правима (Општенонародна права Србина).²¹ Устав подсећа на западне либералне декларације, законе и уставе. Овај акт је прокламовао једнакост свих грађана пред законом и судом, укинуо је кулук, прокламовао неприкосновеност иметка, гарантовао сталност чиновницима, омогућио сваком робу да стекне слободу чим

ступи на српско тле и прогласио слободу вероисповести.²² Овај пропис либералне демократије није се уклапао у схватање уставности тадашње Србије. Устав нису желеле ни моћне силе Европе (Аустрија, Русија, Турска), а ни владар. Милош Обреновић је суспендовао устав и донео закон који регулише устројство савета, по коме су саветници под његовим утицајем, далеко од статуса, сталности и непокретности. Представници грађанског друштва, сељаштво и занатлије, као и трговци чије је интересе овај Устав бранио, своју снагу усмерили су у доношење устава, те нису имали енергије да бране његов опстанак и примену.

Доношењем Сретењског устава, Србија завршава своју националну револуцију и конституише државност, иако није изборила међународно-правну самосталност. Овај устав садржи елементе уставности и законитости важне за уставну државу. Конституционализација државне власти значи ограничење, деперсонализацију и институционализацију државне власти. Устав је прогласио начело поделе власти, ограничио власт владара у корист старешина, прописао, национална (државна) обележја замље, увео Народну скупштину у систем власти, која није носилац законодавне власти, прописао да извршни органи гарантују основна грађанска права, а судска власт се врши независно и самостално.²³

¹⁹ Члан 9 Сретењског устава.

²⁰ Ратко Марковић, „Примена начела уставности и законитости у Сретењском уставу“, *150 година од доношења Сретењског устава* (Крагујевац: Град Крагујевац, 1985), 24.

²¹ Члан 108-131 Сретењског устава.

²² Видети: Радош Љушић, *Историја српске државности, Србија и Црна Гора* (Нови Сад: Српска академија наука и уметности, 2001), 154.

²³ Сретењски устав остао је на снази само две седмице па је привремено, а 11. 4. 1835. године коначно суспендован. Због суспензије, законодавна делатност није значајна, а изваја се Закон о Државном савету од 1835. године.

2. Турски устав од 1838. године

После суспендовања Сретењског устава и враћања вануставног стања, Милош Обреновић у својим рукама држи јединство све три власти, али не онако чврсто као пре. Прилике за доношење устава су сазреле, али се овај акт морао донети уз сагласност моћних сила. Русија, Турска и Аустрија су активно учествовале у изради новог устава²⁴, настојећи да ограниче Кнеза и Србију путем уставом регулисаног Савета, са „непокретним“ саветницима.

Турски устав од 1838. донет је у форми царског хаџишерифа.²⁵ У односу на неуставно стање он је био значајан напредак, али мање демократичан у односу на Сретењски устав.²⁶ Други српски устав је трајао преко три деценије, био је погодан темељ за успостављање организације власти и механизма уставности. Овај Устав је представљао компромис у међународним околностима и водио је Србију ка националној независности, а уставно-правно су уобличени резултати ослободилачких устанака и српске револуције.

Одредбе Турског устава, политичку моћ и законодавну власт деле између Кнеза и Савета. Кнез и Савет су укрстили копча у домену извршне и законодавне власти, управе и чиновништва, надлежности у контроли државе, у борби за контролу владе. Подела власти није доследно спроведена, али се познаје у организационој и функционалној одвојености носилаца појединих власти, уз ограничен

утицај носилаца једне власти на другу. Турски устав у надлежност Књаза ставља „извршеније уредаба, закона“, а „издавање свима Званичницима и Чиновницима Провинције налога“.²⁷ Књазу је дато минимално право утицаја на стварање закона. Начело поделе власти нарушавао је утицај Кнеза на законодавну, а Савета на извршну власт.

Други стуб државне власти био је Совјет. Одредбе Устава обавезивале су Кнеза да узме у Совјет своје најоштрије противнике и на тај начин га онемогућава да их уклони из Совјета који броји 17 чланова (поставља их Кнез из редова истакнутих старешина).²⁸ Милош Обреновић је, по овом Уставу, имао овлашћење да поставља три попечитеља, али је при избору био ограничен само на чланове Савета. Турски устав је из Сретењског преузео одељак о чиновницима и додао следеће привилегије: сталност у служби (чиновник се не може отпустити и сменити), непокретност (чиновник не може бити премештен у друго место по потреби службе), ослобађање од пореза (чиновник је плаћао само порез на непокретност, ако је имао) и забрану телесног кажњавања.

Совјету је припала законодавна власт: припрема законе и подноси их Књазу на потпис). Закон, који је у Совјету усвојен већином гласова, Кнез није могао одбити. Њему су припали финансијско законодавство (састављање буџета и одобрење намета) и одређене административне функције. Кнез је издао указ о Народној скупштини (30.03.1839.) који је постао први српски, уставни амандман.

²⁴ Љубомирка Кркљуш, *н. г.*, 227.

²⁵ Издао је у виду четвртог Хаџишерифа (23. децембра 1838.), а обнародован 27. фебруара 1839. на Калемегдану, у присуству Народне скупштине.

²⁶ Радош Љушић, *Српска државност 19. века* (Београд: Српска књижевна задруга, 2008), 176.

²⁷ Члан 3 Турског устава.

²⁸ При постављању саветника кнез полази од њиховог угледа, способности и заслуга, али су му допуњеном законском одредбом за постављање саветника потребни предлог и мишљење Совјета.

Осим одредби о органима власти, положају чиновника, важне су и одредбе Устава: 1) одредбе о организацији судства; 2) одредбе о укидању кулука; 3) забрана успостављања феудалних односа.

Независност судова обезбеђује се боље него у Сретењском уставу. Суд је независан и тростепен: мировни, окружни и апелациони, а судије су непокретне. „Ниједан судија није могао бити збачен, пре но што се његова кривица докаже пред судом. Судија не може никад променити службу, нити служити ма где, сем у судовима. Никакав чиновник ни грађанин не може ни привремено бити намештен у суду, нити се мешати у судска дела“.²⁹ Трећина чланова Устава посвећена је судству, јер Србија није имала грађански, кривични и закон о кривичном поступку, па је поменути Устав садржао ове одредбе. Број одредби о судству нарушава уставни карактер, али је у томе и био његов историјски значај.³⁰

Турски устав је створио темеље модерне државе, формирана је државна администрација и организовано је судство одвојено од управе. Бројним одредбама о судству створен је темељ правном поретку у Србији. Турски устав укинуо је апсолутизам Милоша Обреновића, ограничена је власт монарха, увео је уставну монархију, одредбама о судовима поставио основ правном поретку у Србији.³¹ Овај Устав је једним делом органски закон, који регулише унутрашњу управу у земљи. Устав је штитио, у мањој мери него претходни, основна грађанска пра-

ва, омогућио постепену демократизацију политичког живота, водио ка потпуној националној независности, укинуо кулук и прогласио слободну трговину. Овај Устав је омогућио демократизацију политичког живота у држави и основ је за трајнију организацију власти и механизме уставности.³² Од његовог обнародовања, па до доласка кнеза Михаила Обреновића у Србију (1839-1840), донето је око 30 закона и уредби. Србија из два устанка, апсолутистичка, ствара норме, уставе којима регулише своје односе, постаје правна држава.³³

3. Извршна и законодавна власт

Модернији, либералнији и напреднији Сретењски устав дели државну власт на три „власти сербске“, од којих извршну назива „законо-извршитељну“. Ову власт носе два субјекта: кнез (Књаз) и државни савет (Државни Совјет). Турски устав нема одредбу о подели три власти, али ово начело произилази из садржине Устава. У оба Устава стубови извршне власти су Књаз и Совјет.

Према Сретењском уставу, кнез је политички наследна „глава државе“, неприкосновеног лица. Он је именовао чиновнике, попечитеље, саветнике и председника Државног савета, додељивао ордене и имао право помиловања, али је могао и да смени попечитеља који би тада постајао саветник у Државном савету. Совјет преузима раније прерогативе кнеза и постаје колективна извршна

²⁹ Члан 44 Устава Књажевства Србије од 1938. године (Јаша Продановић, *ibidem*, 86).

³⁰ Устав од 1838. године правно је несавршен акт (нема систематизације, није подељен по главама, има 66 чланова, одредбе се претежно односе на регулисање положаја врховних органа власти..

³¹ Радош Љушић, *Српска државност 19. века* (Београд: Српска књижевна задруга, 2008), 178.

³² Видети: Слободан Орловић, *Начело поделе власти* (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2008), 59.

³³ Татјана Кандић, *Судска власт у уставном и законодавном развоју Републике Србије* (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2013), 76.

власт. Ово тело има значајну законодавну и извршну, а донекле и судску власт.³⁴ Књаз извршава законе и уредбе преко ресорних попечитеља. Члан 17 Устава прописује да ниједан од седамнаесторице саветника не може бити збачен без узрока доказаног код Порте.³⁵

Сретењски устав производи Совјет у „највишу власт у Србији до књаза“³⁵ и унутар њега прописује неформалну владу од шест ресорних министара. Турски устав и његове измене створиле су снажан Совјет састављен од седамнаест најугледнијих субјеката који ће се старати о народним интересима и помагати Књазу у државним пословима.³⁶ Закон о устројенију Совјета, који чини целину са Уставом, још више ограничава Књажеву власт,³⁷ док је рад Скупштине допуњен у складу са обичајима земље. Попечитељи унутрашњих дела, финансија и правосуђа били су дужни да подносе годишњи извештај о раду и трошковима само Совјету. Уз непокретност саветника, ограничена контрола над попечитељима доводи до тога да Књаз губи битку са Совјетом, јер је спутан правом премапотписа. Србија је, до доношења Сретењског устава од 1835. године, у суштини била апсолутистичка монархија у којој је владар располагао неограниченом влашћу. Доношењем Турског устава од 1838. године, Србија постаје уставна монархија, значи да је владар био формално подвргнут уставу, али код појединих владара Србије

и даље присутне су апсолутистичке претензије.

Законодавна власт, на основу одредаба ова два устава подељена је између Књаза и Државног Совјета. Оба органа имају право законодавне иницијативе. Књаз је улазио у законодавна права Совјета, а Совјет је своја законодавна овлашћења појачавао правом премапотписа. Савет је предлог закона слао Књазу на потврду који се потом враћао Совјету који проглашава закон³⁸, а истовремено добија овлашћења да тумачи законе и уредбе, али уз Књажеву потврду.³⁹ Скупштина није имала законских овлашћења, већ само законодавну иницијативу, тако што подноси представке и молбе Књазу и Совјету да донесу закон који се није могао мењати без Скупштине.⁴⁰ Турски устав у организацији власти није оставио места за Скупштину. Порта није желела Скупштину, као и Русија желећи да преко органа великаша ограничи Милошеву власт.

4. Судска власт

У Србији, у времену од Првог српског устанка до доношења Сретењског и Турског устава, испољено је опредељење ка подели власти и одвајању судске власти организационо и функционално од извршне власти. Сретењски устав „власт судјеску“ одваја од других власти, али судској власти посвећује мање одредби. Глава седме Устав обухвата све елементе судске власти и у члану 77 одређује да ће се судство руководити

³⁴ Члан 6, Глава VI (О Државном Совјету) Сретењског устава.

³⁵ Члан 6 Сретењског устава.

³⁶ Члан 10-12 Турског устава садржи одредбе о надлежности Совјета. Совјет има конкретна овлашћења: вођење буџетске и пореске политике, постављање званичника, чиновника, доношење закона и уредби и војних правила (аката о војсци). Радош Љушић, „О уставу од 1838. године“, *Уставни развој Србије у XIX веку и почетком XX века* (Београд: САНУ, 1990), 30.

³⁷ Љубица Кандић, *Уставни Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903*. (Београд: 1988), 66.

³⁸ Члан 17 Устројенија Совјета Књажевства Србског од 1839. године.

³⁹ Члан 21 Устројенија Совјета Књажевства Србског од 1839. године.

⁴⁰ Јован Ницковић, *Уставни развој Србије 1804. до 2006*. (Босански Петровац: Сезам медица, Култура, 2007), 63.

и „набљудовати“ у читавом Књажевству у име народа.⁴¹ Судија не зависи у изрицању своје пресуде „ни од кога у Србији, до од законика Србског и никаква, ни већа ни мања власт у Србији нема права, одвратити га од тога“.⁴² Турски устав, садржи одредбу о одвајању судске власти, трећину одредби (двадесет чланова) посвећује судској власти.

Према Сретењском уставу у првом степену суде окружни судови, Велики суд је Апелациони, а суд последњег (трећег) степена је Совјет. Вишестепеност је начело које је прихваћено у свим системима и оно доприноси бољој примени закона и аката и изрицања правде. Суди се по закону независно од других власти, а правни темељ су грађански и кривични законици. Према одредбама Турског устава првостепени судови су сеоски (Примиритељни суд), други степен чине седамнаест првостепених и другостепених Окружних судова и трећи ниво је Апелациони суд. Законом о устројству општина од 1839. године и Законом о устојству окружних судова од 1840. успоставља се организација судске власти. Врховни суд је вршио касациону власт. Вишестепеност судова је расподела надлежности између судова различитог степена и обезбеђује улагање жалбе вишем суду на пресуду нижег суда.⁴³ Судије суде у већу и судови су независни и одвојени од других органа. Међутим судови нису били ефикасни. Узроци спорог суђења у земљи су: велики број инстанци, писмени поступак, неспособност, непрофесионалност судија, недовољно нижег особља за развијени писмени поступак.

Грађански законик (1844) је највеће правно дело тога доба, рађен по аустријском грађанском законуку, прожет романтичким принципима, ствара приватну сопственост потпуном, неограниченом, апсолутном.⁴⁴

Турски устав, поред начела поделе власти, даје и темељ за организацију судова, уређење судске власти и поступак, систем казни, као и других установа. Совјет је искључен из вршења судске власти коју врши Апелациони суд. Судска власт је независна на крају уставобранитељског периода (1858), када је из Врховног суда издвојен Касациони суд, који контролише рад нижих судова и примену закона.

5. Уставна и законодавна регулатива поделе власти и судске власти у пракси

„Устав је брана неправди и регула која мења постојеће стање.“⁴⁵ Устав је највиши акт, динамичан и жив инструмент друштва. Сретењски устав дели власт на три гране: „Власт сербске јесу три: Законодатељна, Законоизвршитељна и Судејска“. Оновремена Србија у реалном животу далеко је од поделе власти. Сретењски устав је прописао поделу власти, али се она у стварности није могла применити, јер опозиција није била јака да део власти зграби и држи, а власт Књаза је била неограничена и јака. Сретењски устав није одговарао времену у коме је настао и кратко је трајао, па се не може говорити о његовој примени и

⁴¹ Александар Фира, „Устав Србије од 1835. године“, *Зборник радова - Одјаци Срећева, Србија у ишрази за новим уставом* (Крагујевац: Град Крагујевац, 2006), 95.

⁴² Члан 80 Сретењског устава.

⁴³ Видети: Миодраг Јовичић, *Лексикон српске уставности* (Београд: Филип Вишњић, 1999), 43.

⁴⁴ Грађански законик (1844), је највеће правно дело тога доба, рађен по аустријском грађанском законуку, прожет романтичким принципима, ствара приватну сопственост потпуном, неограниченом, апсолутном. Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада* (Београд: Бигз, 1990), 35.

⁴⁵ Слободан Орловић, *н. г.*, 67.

односу прописаног и стварног. Турски устав је био конзервативнији од Сретењског, али је одговарао времену у коме је настао, трајао је три деценије, није био прецизан и јасан, често је мењан законима и праксом.⁴⁶ Турски устав допринео је развоју уставности и законитости. Књаз је доведен под Устав, а апарат власти је стабилизван.

Турски устав не садржи формулацију о подели власти, али се извршна и законодавна власт временом јасније и трајније деле између Књаза и Совјета, а један део надлежности добија и Скупштина. Подела власти у стварности је чврста јер су чланови Совјета заштићени од апсолутизма Милоша Обреновића. У првим годинама развоја српске државе, начело поделе власти је заправо додела моћи једном полу (Књазу или Совјету). Међутим, прописана власт у реалном животу у сеници је стварне политичке власти владара, посебно извршне власти, а на штету друге две власти: законодавне и судске власти. Власт се не врши на основу норме, већ по вољи владара. Веома је изражен распон између прописаног у уставима и стварног и за време примене Сретењског и Турског устава, од 1835. године до краја седме деценије XIX века. Овај распон између прописаног и стварног је одраз неразвијених друштвено-политичких прилика и бурних промена и прелома у развоју државе.

Сретењски и Турски устав су први уставни на Балкану, „по својој форми и садржини били су на нивоу ондашње, европске уставности“.⁴⁷ Судска функција у периоду од 1835. године до седамдесе-

тих године XIX века у Србији допринела је заштити новостворених економско-друштвених и политичких односа, заштити нове државне организације, а судство постаје унутрашње огледало српске државе.

Литература:

1. Јанковић Драгослав, *Историја државе и права Србије у XIX веку* (Београд: 1958).
2. Јовановић Слободан, *Из историје и књижевности I* (Београд: Бигз, Југославија публик и Српска књижевна задруга, 1991).
3. Јовановић Слободан, *Уставобраништво и њихова влада* (Београд: Бигз, 1990).
4. Јовичић Миодраг, *Лексикон српске уставности* (Београд: Филип Вишњић, 1999).
5. Јовичић Миодраг, „Устав и уставност Србије у светлости актуелних уставних борби“, *Уставни развојак Србије у XIX и почетком XX века* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1990).
6. Кандић Љубица, *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903*. (Београд: 1988).
7. Кандић Татјана, *Судска власт у уставном и законодавном развоју Републике Србије, докторска дисертација*, (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2013).
8. Келзен Ханс, *Општија теорија права и државе* (Београд 1951).
9. Кркљуш Љубомирка, *Правна историја српског народа* (Нови Сад: Правни факултет, 2008).
10. Љушић Радош, *Историја српске државности, Србија и Црна Гора* (Нови Сад: Српска академија наука и уметности, 2001).
11. Љушић Радош, „О уставу од 1838. године“, *Уставни развојак Србије у XIX веку и почетком XX века* (Београд: САНУ, 1990).
12. Љушић Радош, *Српска државност 19. века* (Београд: Српска књижевна задруга, 2008).
13. Марковић Ратко, „Примена начела уставности и законитости у Сретењском уставу“, *150 година од доношења Сретењског устава* (Крагујевац: Град Крагујевац, 1985).

⁴⁶ Слободан Јовановић, *н. г.*, 121, 122.

⁴⁷ Миодраг Јовичић, „Устав и уставност Србије у светлости актуелних уставних борби“, *Уставни развојак Србије у XIX и почетком XX века* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1990), 10.

14. Марковић Ратко, *Уставно право и политичке институције* (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Службени гласник, 2008).
15. Медаковић Дејан, „Идејне припреме Српског устанка“, *Изабране српске теме, књига 4* (Београд: 2006).
16. Ницовић Јован, *Уставни развој Србије 1804. до 2006.* (Босански Петровац: Сезам медија, Култура, 2007).
17. Орловић Слободан, *Начело поделе власти* (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2008).
18. *Политичка енциклопедија, I том*, уредник Јован Ђорђевић, (Београд: Савремена администрација, 1975).
19. Продановић Јаша, *Политичке и правне расправе* (Београд: Просвета, 1990).
20. Фира Александар, „Устав Србије од 1835. године“, *Зборник радова - Одјеци Срећенља, Србија у слици за новим уставом* (Крагујевац: Град Крагујевац, 2006).
21. Фира Александар, *Уставно право Републике Србије* (Нови Сад: Факултет за правне и пословне студије, 2007).

Authority and jurisdiction authority in the period of Sretenje and Turkish constitutions

Sretenje constitution from 1835 is the first constitution in constitutional history of Serbia. By implementing Sretenje constitution the idea of constitutionalism in Serbia got its basis. The constitution made principle of authority division, limited authority of the ruler while legislative and executive power was divided by Duke and Council. This first, highest act brought Parliament into system of authority which was not a bearer of legislative power and regulated that jurisdiction was to be carried out independently. Department of the State Council was the court of the highest, third rank.

Turkish constitution was brought in the form of Sultan's edict. Division of the authority was not consistently carried out. Political pow-

er, legislative and executive power was shared by Duke and Council. Turkish constitution created foundation of a modern state, state administration was formed and organized judiciary was separated from the administration. Court independence was better ensured than by Sretenje constitution. Judiciary was in three levels: court of reconciliation, district and appellate courts and judges were intransitive.

Authority regulated by Sretenje and Turkish constitutions was not carried out in real life, it was in the shadow of ruler's authority and on the expense of two other authorities: legislative and judicial.

Tatjana KANDIĆ, PhD

L'autorité et le pouvoir judiciaire à la période de la Constitution de Sretenje et de la Constitution turque

La constitution de Sretenje de l'année 1835 est la première constitution dans l'histoire constitutionnelle de la Serbie. Par l'adoption de la Constitution de Sretenje, l'idée du constitutionnalisme en Serbie obtint des bases. La Constitution a proclamé la principe de la répartition des pouvoirs, limité l'autorité du souverain, tandis que l'autorité judiciaire et exécutive est partagée entre le Prince et le Conseil. Ce premier, acte suprême, a introduit l'Assemblée nationale dans le système de gouvernement, qui n'est pas titulaire du pouvoir législatif et a prescrit que le pouvoir judiciaire s'exécute de manière autonome et indépendante. La section du Conseil d'État est le tribunal de plus haut degré, de troisième degré.

La Constitution turque de l'année 1838 fut adoptée sous la forme de l'hatichérif impérial. La répartition du pouvoir dans la constitution ne fut

pas appliqué logiquement. La puissance politique, le pouvoir judiciaire et exécutif séparent le Prince et le Conseil. La Constitution turque a créé les fondements de l'état moderne, l'administration publique fut formée et le tribunal fut organisé, indépendant de l'administration. L'autonomie des tribunaux s'assure mieux que dans la Constitution de Sretenje. La juridiction est de trois degrés: Tribunal de Paix, Tribunal de district et Cour d'appel, et les juges sont permanents.

Le gouvernement prescrit par la Constitution de Sretenje et la Constitution turque en réalité ne fut pas appliqué, il est dans l'ombre du pouvoir politique du souverain, notamment du pouvoir exécutif, au détriment des deux autres pouvoirs : législatif et judiciaire.

Tatjana KANDIĆ, Dr